

УДК 351.86 + 327.55 (477)

Стан національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації

Олександр Вонсович,

старший викладач кафедри міжнародних відносин
Київської гуманітарної академії

(Рецензент:

д. політ. н. Г. Перепелиця)

В статті проаналізовано основні виміри, в яких мають відбуватися процеси зміцнення та забезпечення національної безпеки в сучасній геополітичній ситуації, а також основні пріоритети. Визначено вплив позаблокового та нейтрального статусів на рівень захищеності національних інтересів та цінностей. Подано авторське бачення забезпечення високого рівня національної безпеки в умовах сучасної геополітичної ситуації.

Ключові слова: національна безпека, геополітична ситуація, вимір, Україна, позаблоковий статус, нейтральний статус.

The main dimensions, in which should be processes of strengthening and providing national security in a current geopolitical situation, and also main priorities are analysed in the article. The influence of nonaligned and neutral statuses on the level of national interests and values protection is determined. Author's vision of providing national security's high level in the conditions of current geopolitical situation is given.

Keywords: national security, geopolitical situation, dimension, Ukraine, nonaligned status, neutral status.

Постановка проблеми. Проблема, яку досліджує автор в даній статті полягає у з'ясуванні стану захищеності національних інтересів та цінностей в контексті оточуючого геополітичного середовища. Національна безпека є невід'ємним складовим елементом держави, а тому постійно потребує надійного захисту, а також внутрішніх і зовнішніх гарантій. Постійна зміна геополітичної ситуації в світі та в європейському просторі вимагає своєчасного забезпечення високого рівня захисту. Враховуючи чинні позаблоковий та нейтральний статуси, які стоять на заваді надійному забезпеченню національної безпеки, автором запропоновані основні підходи та пріоритети підвищення безпекового рівня в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельну базу статті складають праці та публікації вітчизняних дослідників в сфері забезпечення національної безпеки. Л. С. Балацько звертає увагу на проблеми, що викликають ризики і загрози національній безпеці України [1]. С. Г. Федуняк досліджує національну безпеку у внутрішньому контексті і зазначає, що в рамках національного виміру повинно здійснюватись формування стабільної політичної та економічної системи, забезпечення зростання рівня матеріального добробуту, вироблення надійних механізмів подолання різного роду конфліктів [2, с. 82]. В регіональному вимірі передбачено створення та ефективне функціонування регіональних інститутів та відповідних механізмів, що дають можливість створити «пояс безпеки» навколо території України [2, с. 82]. Такі автори, як Д. Василенко, Д. Галат, М. Павлюк, Ю. Щербань, М. Чепелева, О. Саного О та К. Савчук обґрунтовують доцільність вироблення оптимальних пріоритетів забезпечення національної безпеки в умовах сучасної геополітичної ситуації [3]. Відомий вітчизняний науковець та експерт Г. М. Перепелиця акцентує увагу на питаннях чинного позаблокового статусу і наголошує на тому, що його, з точки зору політики, можна розцінити, як нездатність державної еліти надати чітку перспективу розвитку країни і розв'язати дилему власної національної безпеки шляхом приєднання до систем колективної оборони [4]. Вцілому, автори сходяться на думці, що укріплення національної безпеки повинно відбуватись шляхом гарантування захисту національних інтересів та цінностей та відповідності сучасній геополітичній ситуації.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Невирішеним питанням, на сьогоднішній день, залишається пошук шляхів забезпечення високого рівня національної безпеки. Останні вибори президента в Росії, проект російського Договору про європейську безпеку, геополітичний дисбаланс сил в Європі та ряд інших чинників змушують нашу державу своєчасно реагувати на виклики та загрози. Знаходячись в стані позаблоковості та нейтралітету Україна позбавляється можливості приймати активну участь як в регіональних, так і в міжнародних процесах, що пов'язані із сферою безпеки. Відтак наша держава ризикує опинитись у «вакуумі» безпеки, що неминуче позначиться на її ролі в геополітичних процесах. Виходячи з цього, потрібно забезпечувати національну безпеку на основі демократичного розвитку суспільства і держави, дотримання високого рівня захисту прав і свобод, а також утвердженні європейських цінностей.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті – є аналіз стану національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації.

Виклад основного матеріалу. Проблеми національної безпеки, на сьогоднішній день, виходять на перший план в більшості країн світу. Це викликано зміною глобального середовища безпеки, яке сьогодні містить у собі велику кількість загроз і викликів різного характеру. Виходячи з цього,

а також з огляду на участь України в євроінтеграційних та міжнародних процесах, питання забезпечення належного рівня національної безпеки має стати ключовим. Сучасне геополітичне становище України, обумовлено новим виміром суспільно-політичних та економічних відносин, який ставить перед державою та суспільством важливі задачі щодо вдосконалення законодавчої бази в інтересах зміцнення національної безпеки України. Основними напрямками реформування законодавчої бази щодо діяльності всіх складових національної безпеки повинна стати скоординована діяльність всіх силових відомств, спрямована на захист прав і свобод людини і громадянина.

В умовах світових геополітичних трансформацій, зміст проблеми забезпечення безпеки особи, суспільства і держави становлять воєнні, економічні, політичні, соціальні, екологічні, гуманітарні аспекти, а також питання історичної, національної та релігійної ідентичності. До основних проблем, що викликають ризики і загрози національній безпеці України, належать:

По-перше, явища, притаманні багатьом державам, в основі яких – боротьба за енергоресурси, техногенні катастрофи, міжнаціональні та міжконфесійні конфлікти, тероризм, торгівля наркотиками, організована злочинність і корупція, нелегальна міграція, торгівля людьми, демографічні проблеми тощо [1].

По-друге, геополітичне положення України, що визначає її високу залежність від зовнішніх чинників та об'єктивні суспільно-політичні і соціально-економічні проблеми розвитку країни як суверенної держави [1]. Сьогодні основні потенційні загрози Україні на міжнародній арені пов'язані зі спробами економічного, політичного, культурного та інформаційного тиску. Провідною країною в цьому виступає Росія, яка намагається створити умови, в яких Україна в політичному відношенні позиціонує себе в якості сателіта, а в територіальному – в якості периферійного простору. Така ситуація загрожує стану національної безпеки збільшенням кількості загроз та викликів, а з точки зору геополітики – відсторонює Україну від інтеграції до європейського простору. Відсутність консенсусу в основних питаннях державного будівництва, недостатність високого рівня професійної кваліфікації та практичного досвіду у сфері державного управління і, як наслідок, схильність до зовнішнього тиску не дають змогу ефективно реалізовувати зовнішню та внутрішню політику держави. Тенденції світового суспільно-політичного, воєнно-політичного і соціально-економічного розвитку створюють ряд протиріч як всередині окремих держав, так і між ними, що додатково ускладнює вирішення існуючих проблем національної безпеки України.

На сьогоднішній день в нашій державі триває процес визначення національних інтересів, які властиві демократичній державі, стабілізації внутрішньої ситуації та створення умов для подальшого розвитку. Це змінює політичний та економічний простори, що у поєднанні зі змінами

геополітичного становища України змінює підходи до регулювання питань забезпечення національної безпеки країни.

Основними вимірами, в яких мають відбуватися процеси зміцнення та забезпечення національної безпеки в сучасній геополітичній ситуації, виступають: національний, регіональний та глобальний.

В рамках національного виміру повинно здійснюватись формування стабільної політичної та економічної системи, забезпечення зростання рівня матеріального добробуту, вироблення надійних механізмів подолання різного роду конфліктів [2, с. 82].

В регіональному вимірі передбачено створення та ефективне функціонування регіональних інститутів та відповідних механізмів, що дають можливість створити «пояс безпеки» навколо території України [2, с. 82].

Глобальний вимір складається з геополітичного, гео економічного та культурно-цивілізаційного елементів і залежить від місця України в світових політичних та економічних процесах, а також її приналежності до певного цивілізаційного простору.

Важливим моментом є те, що діяльність в цих вимірах повинна відбуватись на рівній основі; один вимір має підсилювати інший. Забезпечення національної безпеки має здійснюватись на комплексній основі із врахуванням ключових особливостей кожного з них. Нажаль, існуючий на сьогоднішній день політичний дисбаланс та незбалансованість поглядів і підходів стосовно визначення напрямків зміцнення національної безпеки, нівелюють позитивні результати процесу зменшення кількості викликів та загроз. Низький рівень уваги з боку керівництва держави до вищезазначених вимірів призводить до втрати довіри з боку європейських та інших держав, а відтак – і до погіршення регіонального та міжнародного іміджу України. Принцип декларативності та політичних гасел і заяв стоїть на заваді подальшого розвитку процесу інтеграції нашої держави до Європейського Союзу. Це створює умови, при яких Україна все більше тяжіє до євразійського простору за рахунок відсутності зовнішньої підтримки та національної неспроможності позбутися політичної та економічної залежності від Росії. Така ситуація негативним чином позначається на стані національної безпеки, при якій основна загроза спрямована на національні інтереси, цінності та державний суверенітет.

На сьогоднішній день, основним виходом із існуючої складної внутрішньої та зовнішньої ситуації має стати підвищення рівня національної безпеки шляхом посилення ефективності внутрішньодержавних процесів, забезпечення і гарантування державного суверенітету та територіальної цілісності на основі демократичного розвитку суспільства і держави, дотримання високого рівня захисту прав і свобод, практичне запровадження європейських демократичних засад розвитку держави та суспільства, утвердження європейських цінностей, продовження реформування національної економіки.

Основними пріоритетами національної безпеки України повинні бути:

- забезпечення подальшого існування України як суверенної незалежної держави, зміцнення демократичних інституцій і зростання ролі фундаментальних цінностей, що забезпечують добробут, безпеку, соціокультурний прогрес, зміцнення засад громадянського суспільства, забезпечення свободи та незалежності ЗМІ, деполітизація і забезпечення незалежності судової системи;

- забезпечення економічної безпеки країни: проведення зваженої бюджетної політики з метою зменшення та забезпечення покриття бюджетного дефіциту; підтримка і стимулювання економічної активності на внутрішньому ринку через забезпечення платоспроможного попиту на ньому (пріоритетними мають бути енергетичний сектор, агропромисловий комплекс, високотехнологічне виробництво, розвиток малого та середнього бізнесу, боротьба з інфляцією та безробіттям); реструктуризація зовнішніх боргів, врахування всіх боргових зобов'язань – як у державному, так і в корпоративному секторах – з метою запобігання дефолту та уникнення кризових ситуацій на внутрішньому валютному ринку;

- підвищення ефективності системи забезпечення національної безпеки та обороноздатності. Оборонна політика надалі має орієнтуватися на інтеграцію до системи колективної безпеки (інтеграція до безпекового виміру геополітичного простору Європи, а також відновлення процесу євроатлантичної інтеграції) з усвідомленням, що Україна повинна бути здатною власними силами протидіяти кризам на ранніх стадіях і до моменту мобілізації міжнародної підтримки, а для цього потрібно збільшити державні видатки на оборонну сферу;

- забезпечення енергетичної безпеки країни. Заходи з диверсифікації джерел енергопостачання, видобутку енергоресурсів, енергозбереження повинні бути доповнені спільними зусиллями з партнерами ЄС щодо розбудови системи колективної енергетичної безпеки з метою розподілу ризиків в енергетичній сфері. В цьому відношенні, Україні необхідно надавати більше уваги питанню захисту стратегічних об'єктів національної енергетичної інфраструктури;

- подальша інтеграція України в європейський та євроатлантичний цивілізаційний простір, їх політичні, соціальні, безпекові структури, а також зміцнення стратегічного партнерства і зв'язків з країнами Європи;

- блокування спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії і домінування над Україною [3].

Політика в сфері забезпечення високого рівня національної безпеки в умовах сучасної геополітичної ситуації має здійснюватись, виходячи з актуальних суспільних та державних потреб, а також процесу інтеграції до європейських безпекових структур. Відновлення позитивного міжнародного іміджу України надасть можливість розвинути стратегічне співробітництво в сфері безпеки, тим самим заручившись підтримкою з боку європейських держав та інших країн. В національному вимірі

діяльність має бути спрямована на ліквідацію антагоністичних підходів; перехід від принципу декларативності до практичної площини; зменшення рівня та кількості внутрішніх викликів і загроз за рахунок вирішення існуючих проблем в суспільстві; координацію дій всіх гілок влади для розробки єдиної загальнодержавної програми забезпечення національної безпеки із залученням всіх державних відомств та установ.

Лише за таких умов, на думку автора, вбачається можливим досягнення високого рівня захисту національних інтересів та цінностей, а також зміцнення позицій в безпековому вимірі геополітичного простору Європи. Україна повинна не лише забезпечити власну національну безпеку, але й відновити статус активного контрибутора європейської безпеки, тим самим зробивши вагомий внесок в розвиток системи європейської безпеки.

Основними двома перешкодами, які стоять на заваді впровадженню необхідних механізмів захисту національних інтересів та цінностей в рамках національної безпеки, є чинні позаблоковий та нейтральний статуси. Багатовекторність і позаблоковість були на початку 90-х років ХХ ст. основою зовнішньої політики нашої держави і забезпечили її утвердження як самостійного суб'єкта міжнародних відносин. На сучасному етапі розвитку вони не є настільки ефективними, і, навіть, навпаки – створюють перешкоди на шляху інтеграції до європейського та євроатлантичного безпекових просторів. Український нейтралітет не має спільних рис з характерними для Європи формами нейтралітету, які базуються на європейських історичних традиціях та цінностях. Нейтральні європейські країни набули свій статус завдяки процесу історичного та цивілізаційного розвитку, а не швидким державним перетворенням. Україна, в цьому відношенні, не має власних процедур набуття нейтралітету, а також традицій його дотримання.

На сьогоднішній день, позаблоковий статус, з точки зору політики, можна розцінити, як нездатність державної еліти надати чітку перспективу розвитку країни і розв'язати дилему власної національної безпеки шляхом приєднання до систем колективної оборони [4, с. 107]. Більшість країн, які, на сьогоднішній день, є членами ЄС, спочатку стали членами НАТО, тому, на думку автора, сучасний процес інтеграції до Європейського Союзу є неможливим без паралельного процесу інтеграції до НАТО. Лише заручившись, спочатку, безпековою підтримкою з боку Північноатлантичного альянсу та отримавши необхідні гарантії, далі можна продовжувати європейську інтеграцію. Закріплення позаблокового статусу є свідченням невизначеності внутрішньополітичної ситуації в країні, яка зумовлює невизначеність зовнішньополітичного курсу України [4, с. 108]. Позаблоковий статус стоїть на заваді процесу інтеграції до безпекового виміру Європейського Союзу, тому що після підписання Лісабонського договору в її 42-й статті було закріплено принцип колективної оборони в якості ключового принципу Спільної європейської політики в сфері безпеки та оборони. Виходячи з цього ті країни-члени

ЄС, які є нейтральними, визначають свій статус в контексті історичної традиції, не прив'язуючи його до політичного процесу.

Залишаючись сьогодні поза межами європейської та євроатлантичної безпеки наша держава ризикує зіткнутись з рядом ризиків:

- ризики і виклики, пов'язані із загостренням геополітичного суперництва між Заходом в контексті НАТО і Сходом в контексті Росії стосовно впливу в регіоні Центрально-Східної Європи, які проявляються у вигляді окремих заходів політичного, економічного та інформаційного тиску на Україну з боку Російської Федерації [5, с. 56];

- соціально-економічні, воєнно-політичні і воєнно-технічні ризики, пов'язані з реформуванням сектору безпеки України і впровадженням норм і стандартів НАТО. Спостерігається тенденція скорочення воєнно-технічного співробітництва України з Росією, за ініціативи останньої, як реакція на обраний зовнішньополітичний курс нашої країни;

- значним ризиком у площині ціннісних орієнтирів і бажання українського суспільства є наявність внутрішнього опору євроатлантичному курсу України. Несприйняття частиною суспільства і політичної еліти членства в НАТО викликано, передусім, консервативністю політичних поглядів, уявленням про Північноатлантичний альянс часів «холодної війни», а також побоюванням погіршити стосунки з Російською Федерацією [1].

Перебуваючи в такому складному геополітичному становищі, Україна повинна скоординувати свою діяльність на виході з «буферної зони» шляхом посилення практичного співробітництва з ЄС та НАТО, а також активізувати інтеграційні процеси в сфері безпеки. Головним завданням для нашої держави має стати усвідомлення державною елітою необхідності повернення до інтеграції в НАТО, організації, яка зможе надати необхідні безпекові гарантії для зміцнення державного суверенітету, а також сприятиме виходу з «буферної зони» та наближенню до геополітичного простору Європи. В протилежному випадку, Україна залишатиметься поза межами європейського простору, втрачаючи власну європейську ідентичність. Це погіршуватиме стан національної безпеки і загострюватиме внутрішню ситуацію в країні.

Другою перешкодою, яка заважає повноцінному функціонуванню безпекових механізмів для забезпечення необхідного рівня національної безпеки, є нейтральний статус. Нейтралітет це один із інститутів міжнародного права, побудований на визнанні прав нейтральної держави на: територіальну недоторканність і цілісність держави; власні збройні сили, чисельність яких не перевищує потреб самооборони; надання нею притулку біженцям та жертвам конфліктів; отримання економічної допомоги від інших держав, якщо це не порушує її нейтралітету [6]. Нейтральна країна під час війни між іншими державами не надає власні збройні сили воюючим сторонам; не надає своїй території для використання воюючим сторонам (базування, транзит, переліт тощо); не дискримінує

жодну зі сторін у постачаннях зброї та товарів військового призначення (тобто або обмеження однакові, або їх взагалі немає).

Виходячи з даного визначення, український нейтральний статус не в повній мірі відповідає істинному змісту. Під час російсько-грузинської війни 2008 р. територія України використовувалась для базування Чорноморського флоту Росії, який був задіяний в цьому конфлікті. Якщо б нейтральний статус був закріплений не тільки юридично, але й практично, то Росія повинна була б вивести свій флот з території України, але і по сьогоднішній день цього не зроблено. Більше того, його перебування пролонговано до 2042 р. згідно Харківської угоди, яка була підписана 21 квітня 2010 р. Відповідно до цього, практичний зміст нейтрального статусу України, де факто, визначається Росією і скореговується у відповідності до її національних інтересів. Це напряду суперечить національним інтересам України, відтак створюючи несприятливу ситуацію, яка загрожує втратою державного суверенітету.

Висновок. Підсумовуючи основні положення національної безпеки України в сучасній геополітичній ситуації, автор робить наголос на тому, що основним геополітичним імперативом повинен бути європейський вибір. Для цього потрібно утримувати баланс між західним і східним векторами зовнішньої політики, а також розвивати і посилювати практичне співробітництво із європейськими країнами. Процес забезпечення національної безпеки має відбуватись на основні захисту національних інтересів та цінностей шляхом проведення збалансованої внутрішньої та зовнішньої політики. Необхідність підвищення рівня національної безпеки має бути чітко усвідомлено з боку керівництва держави, для чого потрібно активізувати процес обговорення і розробки нової воєнної доктрини, а також інших нормативно-правових документів, в яких мають бути чітко прописані засади оборонної та безпекової політики. Доцільним вбачається залучення до цього процесу експертів різних центральних органів виконавчої влади, неурядових аналітичних центрів, Ради національної безпеки та оборони, Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України та інших установ та відомств. Кінцевим результатом має стати вироблення єдиного загальнодержавного збалансованого підходу стосовно забезпечення національної безпеки.

Проблематика позаблоковості та нейтралітету повинна відповідати сучасним геополітичним реаліям, в яких ці два статуси не є прийнятними з точки зору отримання необхідних безпекових гарантій. Україна не повинна залишатись поза межами європейського та євроатлантичного просторів, втрачаючи при цьому свою європейську ідентичність. Перехід від політики позаблоковості та нейтралітету до інтеграційного виміру повинен стати ключовим процесом в рамках стабілізації внутрішньої ситуації в державі з метою підвищення рівня національної безпеки, а також сприяти входженню нашої держави до безпекового виміру геополітичного простору Європи.

Перспективи подальших розвідок. Подальший стан національної безпеки повинні визначати внутрішні та зовнішні процеси, основою яких має бути повага до національних традицій, цінностей та інтересів. Необхідність підвищення рівня національної безпеки має бути усвідомлена з боку органів державної влади та президента України і носити практичний, а не декларативний характер. Для цього потрібно пришвидшити процес обговорення і розробки нової воєнної доктрини та стратегії забезпечення національної безпеки, а також інших нормативно-правових документів, в яких мають бути чітко прописані засади оборонної та безпекової політики. Практичне, а не декларативне співробітництво із європейськими країнами та міжнародними організаціями має визначати в майбутньому вирішення внутрішніх суперечностей, які не дозволяють ефективно запроваджувати механізми забезпечення національної безпеки. Основним підходом відносно забезпечення національної безпеки, виходячи із геополітичного становища України, повинно стати комплексне поєднання елементів європейської та євроатлантичної безпеки на основі солідарності та спільності поглядів стосовно укріплення та підвищення рівня захисту від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Література:

1. **Балацько Л. С.** Національна безпека України: загрози та виклики / Л. С. Балацько. – [Електронний ресурс] / «ДИПКОРПУС» суспільно-політичний часопис. 21.04.2009. – Режим доступу до статті: <http://dipcorpus-info.at.ua/news/2009-04-21-1>.
2. **Федуняк С. Г.** Національна безпека України в контексті сучасних процесів в Європі і на пострадянському просторі / С. Г. Федуняк // Національна безпека України. Конференція українських випускників програм наукового стажування у США (Чернігів, 16 – 19 вересня 2004 р.). – К.: Стилос, 2004. – С. 81-90.
3. **Василенко Д., Галат Д., Павлюк М., Щербань Ю., Чепелева М., Саного О., Савчук К.** Стратегія національної безпеки України на 2010 – 2015 рр. Розділ 2. Стратегічні цілі, пріоритети та завдання політики національної безпеки України. – [Електронний ресурс] / Центр дослідження міжнародних відносин. 16.11.2009. – Режим доступу до документа: <http://cs.cirs.kiev.ua/en/component/content/article/98--2010-2015-.html?start=4>.
4. **Перепелиця Г. М.** Чи знайдеться місце позаблоковій Україні в новій системі європейської безпеки? / Г. М. Перепелиця // Щорічник «Зовнішня політика України 2010: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети», § 2 (Розділ II), – К.: Стилос, 2011. – С. 99-126.
5. **Парипа П.** Чи станцює Україна танець – ЄС і НАТО? / П. Парипа // Універсум. – 2001. – № 7 – 10. – С. 56.
6. **Чумак В.** Пресняков І. Українська позаблоковість: Більше запитань, ніж відповідей. // Дзеркало Тижня. – 2010. – № 33 (813). – С.2-3.